

שיעורי הגר"א עוזר שליט"א

בענין:

הגיל הר"אוי
להתמנורת לדיין

- רמט -

נמסר בשבת פרשת שמות ה'תשס"ט

עיצוב גרפי ועימוד: תמנתי עיצוב גרפי

בשבת פרשת "וארא", יתקיים השיעור בליל שבת בשעה **9:00**

ויהיה בענין:

מינוי גר לשררה

בברכת שבת שלום

המארגנים

לקבלת השיעורים באימייל יש לכתוב בקשה לתמנתי: timnal@zahav.net.il

הגיל הראוי להתמנות לדיין

(גדה מז.), וכשמלאו השנים שוב אין אומרים 'שומא' והרי סימני גדלות לפנינו. ואילו לדעת הרמב"ם השנים עצמן מהוות גדלות.²

ובזה פירש שלדעת התוס' (ביבמות יב:) ועוד ראשונים, מה שאמר רב ספרא (שם) 'בנים הרי הם כסימנים' היינו אפילו לפני זמן י"ב, כי בלידה אין שייך לומר 'שומא' כמובן, והרי לפנינו 'סימנים' הקובעים גדלות אף בלא שנים [וכן בכן, מבואר בחדושי הר"ן בסנהדרין (סט.) שמשוליד 'על דרך הזרות' - בנים הרי הם כסימנים]. אבל לדעת הרמב"ם (אישות ב,ט) אין אומרים בנים כסימנים אלא כשילדה הבת אחר י"ב שנה, כי לדעתו אין גדלות בלא שנים, וא"כ אף שהבנים כסימנים הלא אין די בסימנים להוות גדלות אלא צריך שימלאו לה י"ב שנה.

והגרי"ז פירש בזה מחלוקת נוספת בין התוס' והרמב"ם, במה שאמרו (בנדה מה:) במופלא הסמוך לאיש דנדריו נבדקין ואם יודע לשם מי נדר נדרו נדר, דלהתוס' גדר 'סמוך לאיש' הוא שנה קודם הבאת סימנים [ובסתמא מניחים שיביא סימנים בהיותו בן י"ג משום חזקה דרבא, הלכך מ"ב שנה נדריו נבדקים. ובבת - מ"א שנה], שהרי לשיטתם הסימנים הם לבדם מהווים את הגדלות, ואילו להרמב"ם (פי"א מהל' נדרים) 'סמוך לאיש' היינו מהיותו בן י"ב, ואין חילוק מתי יביא הסימנים, שהרי לשיטתו בכל התורה גם השנים מהווים גדלות, ונתחדש בדין הנדרים דסגי בשנים לבד ואין צריך לסימנים, שעל כן כתב הרמב"ם (שם ג ד) שמאז היות הבן בן י"ג שנים, אעפ"י שאמר איני יודע לשם מי נדרתי נדריו נדרים אפילו לא הביא שתי שערות, ובשנה הסמוכה לזה נדריו נבדקים כאמור - דלשיטתו השנים עצמן גם כן מהוות גדלות ולא הסימנים לבדם.

הא קמן דלשיטת הרמב"ם לענין נדרים מיהת יש שם גדלות אף בשנים בלא סימנים. ולכשנעמוד על גדר הדבר, ייפתח הפתח להבנת שאר ההלכות הנ"ל דסגי בהו בשם גדלות בשנים.

ולכאורה יש מקום לבאר הדברים עפ"י מהלך האור-שמח (נדרים יא,ד) בבאור דברי הרמב"ם הנ"ל לענין גדלות בנדרים, דהנה אמרינן בנדה (מה:) על הא דתנן בת שתיים עשרה שנה ויום אחד נדריה קיימין, והבן בן י"ג שנה: אלו דברי רבי, רבי אלעזר ברבי שמעון אומר היפוך הדברים. ופירש רב חסדא טעמא דרבי דכתיב ויבן ה' אלקים את הצלע - מלמד שנתן הקב"ה בינה יתירה באשה יותר מבאיש. וטעמא דר"ש בן אלעזר, אמר רב שמואל בר רב יצחק: מתוך שהתינוק מצוי בבית רבו נכנסת בו ערמומית תחלה [ואפילו אין לו רב - רגיל לצאת ולבא ומתפקח יותר

א איתא במדרש (מובא ברבנו בחיי, ונרמז ברמב"ן) על הפסוק 'מי שמך לאיש שר ושופט עלינו' - שלא מלאו למשה י"ג שנה באותה שעה. וכן נפסק בטשו"ע (חו"מ ז) שאין אדם כשר לדון פחות מבן י"ג. והנה בטור ושו"ע שם הובאה שיטה שאפילו אם לא הביא סימני גדלות כשר לדון בהיותו בן י"ג שנה, וכבר עמדו המפרשים על טעם הדבר, הלא בעלמא בעינן שנים וסימנים לגדלות. ובתומים צדד לומר מצד הסברא דהא דסגי הכא בשנים לבד הוא מכח חזקה דרבא, דתלינן שהביא שתי שערות. ואף דבדאורייתא אין סומכים אחזקה דרבא - צדד התומים לומר דמיירי כשיש עוד שני דיינים גדולים עמו, והרי קיי"ל דמדאורייתא בחד מומחה סגי לדון ורק מדרבנן בעינן ג' (כדאיתא בריש סנהדרין), על כן בדרבנן סומכין אחזקה דרבא. אלא שהעיר שבטור מפורש שכשר אף לדון אף כיחיד מומחה, גם כשלא הביא ב' שערות, ובהכרח צ"ל דלאו מכח חזקה דרבא אתינן עלה אלא דהכא שאני מכל התורה דסגי בשנים בלא סימני הגוף.

ואמנם כ"כ הסמ"ע [והתומים עצמו נקט כדבריו ב'אורים' עפ"י הטשו"ע], דכיון שלא הצריכה תורה 'איש' בדיין [ולא ס"ל להלכה כהמדרש הנ"ל, או שהוא אסמכתא בעלמא] כמו בעדים דכתיב בהו 'ועמדו שני האנשים', הלכך לא בעינן גדול ממש, ומ"מ 'שם גדלות' בעינן, ולכן צריך שיהא בן י"ג שנים. והדבר צ"ב הלא סו"ס קטן הוא לשאר דינים, ואי לא בעינן 'איש' א"כ מדוע לא יהני פחות מבן י"ג, וגם אין מובן מה ענינו של 'שם גדלות' בי"ג בלא סימנים.

וכיוצא בזה מצינו הלכות נוספות דסגי בשנים בלא סימנים לכמה שיטות; הרי"ד בספר המכריע (ל) הביא דעת רב נחשון גאון שנראה לכאורה מפשט דבריו שקטן שהגיע לי"ג שנה ממכרו מכר אעפ"י שלא הביא שתי שערות. והרי"ד תמה הלא דינו כקטן לכל דבריו.

וכן מצינו בבית מאיר (אה"ע יז,ג) שצדד לומר עפ"י הרמ"א (ביו"ד א,ה) שמשעהגיע הנער לי"ג שנים נאמן להעיד על איסורים, וכן דייק בלשון הרמב"ם שנאמן בעדות אשה אעפ"י שלא הביא סימנים. וצ"ב בטעמא דמלתא.

והנה הגר"ח (מובא בחדושי הגרי"ז תמורה ב:) הראה מחלוקת הראשונים בעיקר דין שנים וסימנים, שלדעת התוס' הגדלות תלויה בסימנים בלבד אלא שעד שלא עברו י"ב לנקבה וי"ג לזכר, אין השערות מהוים סימן דאמרינן 'שומא' בעלמא היא

^א דלא כהפ"ת שם שנקט בדעת הרמ"א שצריך סימני גדלות, אלא שלענין דרבנן סומכין אחזקה דרבא. ולדעת הב"מ שנאמן באיסורין בלא סימנים, הרי לדעות הראשונים שערות על גדלות סגי בעד אחד כשידוע שהגיע לכלל שנים (ע' קדושין סג, אה"ע קסט"א), נראה לכאורה שלא יצטרכו לבדוק סימנים אלא די שיאמר לנו שהביא סימנים. ודוקא לענין איסורים אבל לדבר שבערוה וענשין לא יהני עדות עד אחד ועל זה אמרו דבעינן בדיקה כדאיתא בב"ב קנו.

^ב ויש לדקדק בלשון הרמב"ם (אישות ב,א) שהבאת שערות בתוך הזמן 'אינם אלא כשומא', דלשיטתו הדין מחשיבם כשומא ואינם שומא ממש, דמשום שהדין מצריך מנין שנים הרי הם קטנים ודינם את השערות בשומא [אפילו נשאר לאחר י"ג].

(ט) אם יש אישות לקטן במקום שאין צריך דעת, כגון ביבום¹. וצ"ל שרב נחשון שחידש שממכרו מכר בלא הבאת סימנים, ודאי סובר שמשום חסרון דעת בלבד הוא שאין בו מעשה קנין. והרי"ד שתמה יתכן שנקט כהצד השני שקטן ממועט מקנינים והחלת אישות בעצם, או י"ל שחולק על כל עיקר הבחנה זו וסובר שבשנים בלא סימנים ליכא גדלות בדעת].

אך מה נעשה שדברי כל הראשונים והאחרונים מורים שמחלוקת רבי ורבי שמעון בן אלעזר אמורה בכל התורה [עתוס²] בנדה שם שדנו להוכיח שהלכה כרבי מכמה סוגיות] ולא רק בנדריים כדברי האו"ש. גם מבואר בגמרא שם שלא רב חסדא לבדו פירש כן בטעמיהם אלא גם רב שמואל בר יצחק. הרי פשוט הדברים שאין הדבר תלוי בשיטת רב חסדא שקטן מוליד. [גם לשון הסמ"ע הנ"ל ד'שם גדלות' מיהא איכא - אינו מיושב כל כך לפי המהלך האמור].

ועוד קשה מדברי החת"ס (יו"ד שיז) שבבן נח שלא נאמרו בו שיעורים (כדברי הרמב"ם בהל' מלכים טי), דין גדלות לענין חיוב ועונש נקבע לפי מצב שכלו, אם רואים שדעתו שלמה הריהו כגדול ואם לאו - כקטן. ונקטוהו האחרונים לדינא³. וכן נקט האור-שמח עצמו (בהל' איסור"ב פ"ג) - דדוקא בישראל נאמר שיעור זה דבן י"ג שהוא בכלל ה'שיעורים' שנאמרו הלכה למשה מסיני (כמוש"כ הרא"ש בתשובה טז). הרי מזה מבואר שדין גדלות בכל דיני התורה היינו גדלות הדעת ולא גדלות הגוף, שדוחק גדול לומר דבבן נח שלא נאמרה בו הלכה, דין הגדלות שונה ביסודו ובמהותו שאינו תלוי בגוף אלא בגדלות בדעת, דודאי פשוטא דמלתא הוא שיסוד דין גדלות שוה בכולם אלא שבישראל נקבע השיעור ובב"נ לא נקבע. ואם כן הרי הדברים מורים שבעצם דין גדלות בכל התורה שייך לגדלות הדעת, כפשוט הסוגיא בנדה שמקשרת את מצב הבינה והפיקחות לדין גדלות. וכן משמע מכ"מ דקטן לאו בר דעה הוא⁴.

וא"כ הרי לפי זה חזרות הקושיות הנ"ל למקומן, מה נשתנה דין נדרים התלוי בשנים בלבד (להרמב"ם), וכן גיל הדיין (להסמ"ע) ועדות איסורין (לבית מאיר) ומכירה (לרב נחשון גאון), מכל שאר דיני התורה התלויים בשנים ובסימנים.

ג) והנה יש לחקור בגדר דין הבאת שנים וסימנים, האם הם עצמם גדר הגדלות או אינם אלא 'סימן' לגדלות. והמהרי"ט (בתשובה נא) האריך לבאר שאינם אלא 'סימנים' כשמים. והוכיח כן ממה

ד ע"ע בשיעור יג אות ג ובשיעור כג אות ה. ואפשר לבאר בזה דברי רש"י בסנהדרין 'אשת איש פרט לאשת קטן - אשמועינן דקטן אין לו קדושין', וצ"ב דתניפ"ל שאין לו דעת לקדש [והתוס' שם פירשו ביעוד וביבום, אבל מרש"י אין במשמע כן]. אך י"ל דאצטריך קרא בנונא שהגיע לכלל שנים בלא סימנים שאף שיתכן שיש לו דעת, כיון שעדיין 'קטן' הוא אין קדושי קדושין.

ה ע' שו"ת מהרי"א יו"ד סא; מנחת שלמה לד.

ו וע' בהרחבה בשיעור לב

ז וכן ציינו לרש"י שבסעודת (מב). 'אין נתינת קטן כלום' - דהא איש כתיב, והחשך והשוטה כקטנים הם בלא דעת. פשוטא דמלתא שחסרון דעת הוא גדר מיעוט קטן (אך ע"ש בלשון רבנו יהונתן ד"ה אין שבועין).

(תוס'). ואפילו אין רגיל כלל - אין תולדתו משתנית מאבותיו ואבות אבותיו. תורא"ש]. וכתב האו"ש: 'והנני לגלות אשר עם לבבי, דהגמרא קאמר טעמא דרבי ורשב"א דטעמא דרבי מקרא דבינה יתירה נתנה בנשים וטעמא דרשב"א מתוך שמצוי בבית הספר. ויפלא מאד בעיני כל מעיין דפליגי אם י"ג נעשה גדול או י"ב, וכן בנקיבה - דבר שכל גופי תורה תלוין בו, מלקות ומיתה וקרבן קדושין וחליצה גיטין וכיו"ב, בענינים התלויים בהמצאות אנושית והשתדלות בליילך לבית הספר, הלא כל בקי בתלמוד יודע דקטן ענינו מה שאינו מוליד שנאמר 'ואיש כי יזיד' (ע' סנהדרין סח), וקטנה ענינה מה שאינה יולדת, ובנים הן כסימנים, ועיין מש"כ הר"י בתוס' פ"ק דיבמות: וידוע לחכמי הטבע כי הנקיבה לרוב הליחות שבה נגמרו עניניה קודם מה שראוי לביאה, וכן גדלותה. והביא זה הראב"ע בפירושו וכו' וא"כ אטו פליגי בטבע ההולדה וכו'.

וכתב האו"ש בישוב ענין זה: 'יודע האמת יודע כי נצטערת על זה. אכן דברי תורה עניים במקום זה ועשירים במקום אחר..'. דרב חסדא שפירש מחלוקתם בענין דעת ובינה, אזיל לשיטתיה בסנהדרין (שם) שקטן מוליד, ולפי שיטתו זו תלה מחלוקת התנאים בענין דעת ובינה, אבל לדין דקיי"ל קטן אינו מוליד מתפרשת מחלוקתם רק לענין נדרים, שגילה הכתוב ב'איש כי יפלא לנדר נדר' שהיודע להפלות נדריו נדרים אפילו הוא סמוך לאיש, אם כן דין גדלות בנדרים תלוי בבית הלב, וסבר רבי שבנקבה שבינה יתירה יש בה, גדלותה לענין נדרים מקדימה שנה מהבן, הן לענין שנדריה נבדקים ב'סמוך' הן לענין שנדריה נדרים בלא בדיקה כשהגיעה לכלל י"ב, ור"ש בן אלעזר סבר להפך. ואולם לענין שאר דינים שבתורה הכל מודים שגדלות הגוף היא הקובעת למאי דקיי"ל קטן אינו מוליד, והרי בענין גדלות הגוף הקטנה מקדימה לדברי הכל כנראה במוחש, הלכך לכל דיני התורה מלבד נדרים, קטנה בת י"ב וקטן בן י"ג נעשים גדולים לכו"ע⁵.

הרי מבואר בדבריו טעם לשיטת הרמב"ם שבנדרים די בגדלות בשנים, שהקובע בזה הוא דעת ובינה, שלא כשאר הלכות שבתורה שהקובע בהן הוא גדלות הגוף ולא גדלות הדעת, לכך צריך גם סימני הגוף.

ולפי מהלך זה מתבארים שלשת ההלכות הנ"ל דסגי בשנים בלא סימנים, בכשרות לדון להטשו"ע, ובקנינים לרב נחשון גאון, ובעדות אשה ובנאמנות עד אחד באיסורין - שבכל אלו לא נאמר 'איש' הלכך אין צריך גדלות הגוף אלא בענין דעת של גדול, ודמו בזה לנדרים בשיטת הרמב"ם דסגי בשנים בלא סימנים. [אלא שצריך להוסיף שלענין קנינים הדבר תלוי במה שחקירה שהעמידו האחרונים אם מה שאין קנין לקטן הוא מפאת חסרון דעת, שאין לו גמירות דעת והחלטה כאדם בוגר ולכן מעשהו חסר [הגם שיכול להיות חריף ופקח], או מפני שהקטן ממועט בעצם מתורת הקנינים. ופירשו בזה פלוגתא דרש"י ותוס' (בקדושין

ג ויתחדש לפי"ז שלר"א בר"ש נעשית הבת גדולה ב"ב אבל נדרים אינם נדרים אם אינה יודעת לשם מי נדרה, שעדיין אין בה דעת שלימה. ולפי"ז יתכן שאף אם נסבור בעלמא כהתוס' דבעלמא סימנים לבד מהני לגדלות, לענין נדרים רק השנים קובעות, ודלא כהגר"ח שתלה פלוגת הרמב"ם והתוס' לשיטתיהו.

קנה) הוכיח מכאן שחזקה דרבה מועילה מדאורייתא, ורק מדרבנן מחמירים שלא לסמוך עליה להקל בדינים דאורייתא (והאר"ך בזה בשב שמעתתא ה, יא ואילך), שהרי מבואר דלרב נעשה גדול למפרע משנת י"ג מטעם דתלינן שבשנת י"ג מביאים סימנים מטעמא דחזקה, כדברי הריטב"א].

והרי אילו היו השערות עצמן ממרכיבי הגדלות, אין מקום לילך בזה אחר חזקה דרבה, כי מה נפשך, שערות ממש ליכא בסריס ומדוע ייעשה גדול משנת י"ג [וכטענת מהרי"ט סריס יוכיח שנעשה גדול בלא סימנים, הרי שאין הסימנים סיבה המהוה גדלות], מה תאמר שבסריס שאין שערותיו צומחות ישנה הלכה מיוחדת שא"צ סימני הגוף, א"כ מדוע לא יעשה גדול אף מקודם לכן למ"ד תוך הזמן כלאחר הזמן. [ואכן בדעת הרמב"ן יש לפרש שנקט שהסימנים הם בגדר 'סיבה' וגדר הגדלות, ובסריס ישנו דין מיוחד שא"צ סימנים ועל כן נעשה גדול כבר מי"ב]. אמנם יש מקום לבאר שיטתו בדרכים נוספות]. אלא משמע שנקט שהשערות הנם 'סימן' לגדלות ולפיכך סריס שאין לו סימן זה, דנים אותו כגדול למפרע משנת י"ג כדין כל אדם משום חזקה דרבה, כי אילו היה כשאר כל האדם, יש להניח שהיה מביא שערות באותה שעה, הלכך די בזה וא"צ שערות בפועל. והמדקדק בלשון רש"י יראה שכוונתו גם כן לדברי הריטב"א.

ולפי זה יש לשאול סתירה בדברי הריטב"א, דהנה אמרין ביבמות (יב:) בהא דאי אתה מוצא יולדת ממאנת, אמר רב ספרא: בנים הרי הם כסימנים, הלכך אם ילדה בקטנותה הרי גדולה היא ואינה ממאנת. רב זביד אמר: אין בנים בלא סימנים. ומבואר בחזו"א (קלד לדף יב: ובסי' קיג, יא) עפ"י הרמב"ן והריטב"א דלדינא אין נפקא מינה בין רב ספרא לרב זביד [ודלא כהב"ש שנקט כהראשונים דל"ז אין זה סימן בהחלט]. והשתא קשה טובא, כיון שלהריטב"א דנים את סימני הגוף כ'סימן' לגדלות בלבד, לא הגדלות עצמה, א"כ מה נשתנו דברי רב זביד מרב ספרא, הלא גם לרב ספרא שהבנים עצמם כסימנים, אין הם אלא 'סימן' לגדלות, וא"כ לרב זביד שהבנים מהוים סימן לקיומם של סימנים, הרי ממילא גם הם סימן לגדלות, שהרי אין כל משמעות לסימן על דבר מסוים או לסימן על סימן לאותו דבר, סו"ס זה עצמו גם כן מהוה סימן^ח וא"כ הלא דברי רב זביד הם הם דברי רב ספרא.

ועוד יש להוסיף להקשות מדברי הריטב"א בנדה (מו.) דלמ"ד תוך הזמן כלאחר הזמן, אף שנשארו הסימנים לאחר י"ג, אינו נעשה גדול למפרע משעת צמיחת השערות אלא משהגיע לשני גדלות. הרי משמע דבעינן נמי שנים לעצם הגדלות, והרי

ח אין מובן מה מקור הדבר שישתנה הסריס מכל אדם שגדלותו נעשית בי"ב שנים, ולמה יגרע כל אדם ממונו. ואין לומר משום שהעדר הסימנים מהוה ריעותא בגדלותו [משא"כ בסריס], שהרי אף כשא"א לבדוק אין חוששים לו לאחר י"ב שמה הביא סימנים. ועכ"פ בדעת הריטב"א י"ל שאפילו אם הסימנים מהוים את הגדלות, סריס שאין לו סימנים גדלות נקבעת בשנים בלבד [יתכן שדנים את העדר צמיחת השערות כדבר חיצוני המונעם. ויתכן דסגי בשנים בלבד אף בכל אדם אלא שיש ריעותא כשאין מביא סימנים], ודוקא י"ג שנה. ולעולם אין טעמו משום הסתמכות על חזקה דרבה.

ט ונראה לפי סברא זו שגם אילו ישנו דבר חיצוני המונע את צמיחת השערות, כגון מחלה בעור וכד', אם ילדה בנים כגדולה אף לרב זביד כיון שסו"ס יש כאן סימן לשערות שהם עצמם אינם אלא סימן, וא"כ אין צריך שיהיו השערות בפועל.

י אף אם נימא דליכא נפקותא לדינא י"ל שלרב ספרא יתכן בנים בלא שערות ולרב זביד לא יתכן, ובהתאם לכך כל אחד השתמש בביטוי אחר לאותו דבר, ולעולם לא פליגי.

שמצינו גדלות בשנים בלא סימנים כגון בסריס ובאיילונות, וכן מצינו סימנים בלא שנים - בדורות הראשונים (כדאמרין בסנהדרין סח). ופעמים אין צריך לא זה ולא זה - בבת שילדה דקיי"ל בנים הרי הם כסימנים. והרי אילו היו השנים והשערות מהוים את גדר הגדלות גופה, הרי לא יתכן גדלות בלעדם - אלא ודאי אין אלו אלא סימנים לגדלות. והשוה זאת לסימני טהרה בבהמות ובעופות שאינם מהוים את הטהרה אלא סימנים בעלמא, שהרי פרה שילדה כמין טמאה הולד טהור אעפ"י שאין בו סימנים מאחר וידענו שהוא מין טהור. ומכאן זה דחה סברת האומר לדון בקידושי יתומה קטנה 'ספק ספקא'; שמא הביאה סימנים שמא לא הביאה, ואת"ל הביאה, שמא לא באה לכלל שנים - הא ליתא, שהואיל והן השנים הן הסימנים אינן עיקר הגדלות אלא בגדר 'סימן' לגדלות, א"כ הספק אינו אלא אחד האם היא גדולה או קטנה, ואין מקום להרבות ספקות מצד הסימנים. הא למה זה דומה, לספק על טהרת העוף, הכי נימא לעשות כמה ספקות שמא יש לו אצבע יתירה, ושמא יש לו זפק ושמא קוקרבנו נקלף, שהרי העוף ניתר בסימן טהרה אחד - הא ודאי ליתא, כי אין כאן אלא ספק מין טמא ספק מין טהור אלא שיש לנו שלשה דרכים לידע הדבר אבל בעיקרו הספק אחד הוא.

ואולם בשיטמ"ק ב"ב (נו) הביא מ'שיטה לא נודע למי' שסימני גדלות הם גורמים המהוים את הגדלות ולא רק בגדר 'סימן'. בזה יצא לחלק לענין דין 'דבר ולא חצי דבר' בין עדות על סימני גדלות לעדות שני חזקה שאינן אלא סימן והוכחה על בעלות ואילו סימני הגוף הם הגדלות [וע"ע קוב"ש ריש פסחים].

והנה אם ננקוט כפשטות הסוגיא בנדה שעיקר דין הגדלות הוא גדלות הדעת, ודאי השנים והשערות אינן אלא 'סימן' לגדלות, שהרי הגדלות בעצמה היא גדלות הדעת. ואולם אם הגדלות גדרה גדלות הגוף כהבנת האור-שמח, יש מקום לסברת השיטה לדון אותם כגדלות עצמה.

ויש להוכיח (וכבר נגע בזה בחדושי ר' ראובן בסוגיא דיבמות יב) מדברי הריטב"א ביבמות (פ) שהשערות אינן אלא בגדר 'סימנים' לגדלות, שפירש מה שאמרו שם במי שנולדו בו סימני סריס בן י"ח דלדברי רב נעשה סריס למפרע מהיותו בן י"ב, דהיינו בנקבה [שלא כפי פשט לשון הגמרא דמירי בזכר] אבל בזכר אינו גדול אלא מבן י"ג. וכתב לדחות דברי המפרש [הוא הרמב"ן] שמדובר בזכר וכמאן דאמר (בנדה מה:): תוך הזמן כלאחר הזמן כלומר הסימנים שבתוך השנה הי"ג נידונים כסימני גדלות אם נשארו בגוף כשהגיע ל"ג, ולפיכך הסריס שאין לו שערות דנים אותו כגדול כבר מי"ב שנים, כאילו הביא אז שערות. ודחה זאת הריטב"א, שאין אומרים תוך הזמן כלאחר הזמן אלא כשהביא שתי שערות ממש שהרי מיהר להביא קודם לכל אדם, אבל בסריס דיינו לדונו כגדול מזמן רוב התינוקות, מי"ג ואילך. פירוש הדברים: הואיל ובוזה אין לנו סימן וראיה על גדלות ע"י השערות, מעמידים אותו על חזקת רוב העולם שלאחר י"ג שנה מביאים סימנים כדין חזקה רבא, אבל מהיכי תיתי לדונו כגדול עוד מקודם לכן. [ואכן הבית-מאיר (אה"ע

הם גם כן מהוים סיבה לדין גדלות מצד עצמם, בכך שהם הדבר המנכיר את הגדלות, שהוא תנאי בעיקר דין הגדלות.

ורב ספרא אמר שלידת בנים היא כסימנים להוות גדלות מצד עצמה, כלומר שהלידה היא הדבר המנכיר שפועל דין גדלות. ועל זה נחלק רב זביד לומר שהדבר המברר הוא הבאת השערות [שהוא בגוף עצמו, שלא כלידה שאינה סימן בגוף אלא מאורע], והוא זה המהווה את הגדלות. ואעפ"י שבדקנו ולא ראינו שערות, חיישינן שמא נשרו כמבואר בגמרא. וא"כ היה שם דבר המנכיר ומברר, גם אם אנו לא ידענו.

ובקצרה, מתוך דברי הגר"ח למדנו ששני ענינים יש; יש גדלות מציאותית, והיא קיימת כבר בעיבור למנות חדשי נערות כנ"ל, וכן באיילוניות - מאז היותה בת י"ב, אף לשמואל"ל, ומלבד זאת יש דין גדלות, שהוא תלוי בבירור הדבר לעינינו.

ודאיתנין להכי י"ל בדעת הרמב"ם שבזה חלוק דין שנים מסימנים: השנים הן הנצרכות לגדלות מצד המציאות, וכסימן לגדלות הדעת כנ"ל. ומצד זה די בשנים בלבד בלא סימנים, ואילו סימני הגוף מהוים חלות דין גדלות שהוא תלוי בדבר המנכיר והמברר [ומסתברא דדבר המנכיר תלוי בסימני הגוף, ולא בשנים שאינן בירור ודבר המוכיח בגוף עצמו].

ואם כן זכינו מעתה להבין פשר 'שם גדלות' שכתב הסמ"ע על דיין שהגיע לכלל שנים בלא סימנים - כי זהו הגדלות המציאותית, ורק בדברים שנאמר בהם 'איש' צריך מצד הדין סימני גוף מלבד הגדלות המציאותית, אבל בדברים שאין צריך להם בעצם דין גדלות אלא די בדעת של גדול, סגי בגדלות המציאותית התלויה בשנים. וזהו שגילה הכתוב בנדירים שהכל תלוי בדעת ואין צריך דין גדלות [שהרי אף מופלא הסמוך לאיש נדריו נבדקים]²³. וכן בכך נח הכל תלוי במציאות של גדלות ולא בדין גדלות [ובהם לא נאמר כלל שיעור בשנים אלא לפי בדיקת הדעת עצמה]. וכן לענין עד אחד באיסורין לדעת הבית-מאיר, וכן במקח וממכר לדעת רבי נחשון גאון.

יא ומ"מ בעלמא מונים ששה חדשי נערות להרמב"ם (ג), משעת הבאת הסימנים ולא מאז היותה בת י"ב, ואעפ"י שהגדלות המציאותית היא בשנים, די"ל שיהי רק לענין גדלות הדעת הנוגעת לשאר י"ב, ואמנם בכל התורה נאמר דין גדלות נוסף אבל כאן שנתרבה אפילו מופלא העיקר תלוי בגדלות הדעת במציאות ולא בדין גדלות, ושפיר קרי ליה 'איש'. וברבנו בחיי (וישלה) מבואר שלוי היה פחות מ"ג שנה במעשה שכם, ואעפ"י"כ קראו הכתוב 'איש' - הרי שתואר זה משתנה לפי הענין המציאותי ולא הדיני. ובאותו מעשה היתה בגבורתו כאיש לכל דבר.

יב ובוה יש ליישב למאי כתיב 'איש' בנדר והלא להרמב"ם נדריו נדרים אפילו הוא קטן לכל התורה - וע"כ לומר דמ"מ קרי ליה 'איש' מפני שהוא גדול בשנים [ואתא קרא לומר ד'איש' לא בעי יודע להפלות]. ואמנם בכל התורה נאמר דין גדלות נוסף אבל כאן שנתרבה אפילו מופלא העיקר תלוי בגדלות הדעת במציאות ולא בדין גדלות, ושפיר קרי ליה 'איש'. וברבנו בחיי (וישלה) מבואר שלוי היה פחות מ"ג שנה במעשה שכם, ואעפ"י"כ קראו הכתוב 'איש' - הרי שתואר זה משתנה לפי הענין המציאותי ולא הדיני. ובאותו מעשה היתה בגבורתו כאיש לכל דבר.

הריטב"א (ביבמות יב) נקט כהתוס' שבנים הרי הם כסימנים אפילו קודם הזמן - משמע שבעצם בסימנים לחודייהו סגי ורק קודם שהגיע לכלל שנים אמרינן שומא בעלמא ניהו, אבל למ"ד תוך הזמן כלאחר הזמן דחשבינן להו סימן ולא שומא, מ"ט לא ייעשה גדול משעת היווצרות הסימנים.

ד) ויש לבאר הענין עפ"י דברי הגר"ח (אישות ב,ט) בבאור שיטת הרמב"ם הנ"ל שבנים הרי הם כסימנים רק משעת לידה ואילך. והקשה הנמוקי-יוסף מהסוגיא בכתובות (לח) דמבואר בגמרא שאין אפשרות של נערה יולדת כיון שהעיבור יותר מששה חדשים נמצא שהיא בוגרת בלידה. הרי משמע כדעת התוס' ושאר ראשונים שבנים הרי הם כסימנים כבר משעת העיבור, שלכך בשעת הלידה כבר איננה נערה. ופירש הגר"ח שאף להרמב"ם העיבור ראוי להחשב לסימנים, אך כיון שאין מבורר הדבר עד שתלד בני קיימא, אין אומרים 'אגלאי מלתא למפרע' להחשיבה כגדולה משעת העיבור אבל מ"מ דין סימנים יש כבר בעיבור ומונים לה ששה חדשים מאותה שעה. ע"ש בדבריו העמוקים והסתומים. ונראה כוונתו עפ"י הדברים המובאים בחדושי הגר"ח על הש"ס (במקצת מן המהדורות. ואם כי שם הולך במהלך אחר, אבל מתוך הדברים מתבאר כוונתו כאן), שבדין גדלות, מלבד מה שהשערות או הבנים מהוים סימן, צריך גם שתהא גדלות מבוררת וניכרת. וזהו טעמו של שמואל (ביבמות פ) שאין אומרים בסריס אגלאי מלתא למפרע, כי סוף סוף באותה שעה לא היתה הגדלות מבוררת. [ואפשר שאף רב מודה לזה בבנים, ורק בסריס סובר דאמרינן אגלאי למפרע משום דין 'שנים' או מטעם אחר. ע"ש בחדושי הגר"ח על הרמב"ם]. ויישב בזה קושית התוס' על מה שמשמע בגמרא שם שאפילו לפי מאי דסלקא דעתין דאיכא נערות באיילוניות, דוקא לרב משכחת לה שנעשית נערה ולא לשמואל. ואמאי לא, הלא משעה שתביא סימני איילוניות נימא שיהיו לה ששה חדשי נערות - אלא ודאי אף לשמואל דלא אמרינן שתיעשה גדולה למפרע מ"מ סימני האיילוניות מעידים שהיתה צריכה להיות גדולה למפרע וכבר נשלמו בה ששה חדשי נערות, ורק משום שלא היה הדבר מבורר באותה שעה, אין דין 'גדלות' למפרע, אבל לענין חישוב נערות ובגרות מונים משעה ראשונה. זהו תורף דבריו.

הרי זכינו מתוך דבריו לפי ההסבר האמור, שאף כי השערות הם 'סימן' לגדלות ולא הגדלות עצמה, זהו לענין מציאות הגדלות, אך הלא מלבד המציאות בעינן גדלות המבוררת וניכרת כדי לחול דין גדלות, וא"כ כלפי הך דינא נחשבים הסימנים כעצם התהוות הגדלות, שהרי הם המנכירים והמבררים את הגדלות.

ומעתה י"ל שלעולם עיקר הגדלות היא גדלות הדעת כפשט הסוגיא בנדה כפי שפירשוהו הראשונים, וגדלות הגוף מהוה סימן לגדלות בדעת, שהרי ההתפתחות הגופנית והשכלית קשורים זב"ז, ואם כן מה שמבואר בכל מקום שסימני הגוף קובעים את הגדלות, היינו בתורת כסימן לגדלות בדעת. אלא שמלבד זאת הלא סימני הגוף מהוים גדלות מבוררת שהרי אין לנו מבואר לעמוד על גדלות הדעת בלעד, נמצא שמלבד מה שהם 'סימן'

עיקרי דברים

בעצם את חלות דין הגדלות, מצד מה שהם הדבר המנכיר את הגדלות.

הוא אומר: שני דברים יש בגדלות, א. גדלות מציאותית, שהיא בעצם גדלות הדעת. ב. 'דין גדלות' התלוי בדבר המברר והמנכיר את הגדלות. (ד)

ד) לידת בנים, לדברי רב ספרא היא עצמה מהוה דין גדלות, מצד היותה דבר המברר. ולדעת רב זביד אין הלידה בעצמה דבר המברר, אלא שאין לידה בלא הבאת סימנים. (ד)

ה) יש לומר [בדעת הרמב"ם] שהשנים הנצרכות לקביעת גדלות, זהו רק מצד הגדלות המציאותית. ואילו סימני הגוף הם המהוים חלות דין גדלות, מצד הדבר המברר.

בכך יש לפרש מה שמצינו בכמה הלכות שהקובע לדין גדלות הוא מנין שנים בלא הבאת סימנים, כמו לענין נדרים (להרמב"ם), גיל הדיין (להסמ"ע), עדות אשה ועדות איסורין (בית מאיר), וכן לענין מקח וממכר לדעת רב נחשון גאון - כי בכל אלו אין צריך דין גדלות אלא די בגדלות המציאותית, גדלות הדעת.

וכן בבן נח הגדלות נקבעת לפי הדעת בלבד. והואיל ולא נאמרו בהם 'שיעורין', זמן הגדלות משתנה אצל כל אחד ואחד לפי שלמות דעתו, כדברי החת"ס. (ד א)

א) דין גדלות להלכות השונות, תלוי בשנים ובסימני הגוף [ובסריס שלא הביא סימני סריס - משיגיע לרוב שבעים שנה]. ובכלל השיעורים הם, הלכה למשה מסיני (רא"ש).

לדעת התוס', הסימנים לבדם קובעים את הגדלות בעצם, אלא שעד מלאת י"ב או י"ג שנים אין השערות סימנים אלא שומא בעלמא. ולדעת הרמב"ם גם השנים קובעים את הגדלות בעצם (עפ"י הגר"ח). (א)

ב) מפשט הגמרא בנדה ומעוד מקומות נראה שהגדלות הנצרכת לענין מצוות התורה ומשפטיה היא גדלות הדעת, ואילו סימני הגוף מהוים 'סימן' לגדלות הדעת. (ב ג)

ואולם מדברי כמה ראשונים נראה שהסימנים מוגדרים כגדלות עצמה, לא רק 'סימנים' לה - שלא כדברי המהרי"ט. (ג)

ג) נראה [עפ"י ד הגר"ח] שבדין גדלות נאמר שיהא דבר המברר ומנכיר את הגדלות, ולכך אין אומרים בה 'אגלאי מלתא למפרע' על הזמן שלא היה בו דבר המברר.

לפי זה סימני הגוף, מלבד מה שהם מהוים 'סימן' הרי הם מהוים

